

TILNING JAMIYATDAGI O'RNI**Axmadjonov Nurbek Zokirjon o'g'li****Farg'ona davlat universiteti, Nemis va fransuz tillari kafedrası dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)****Email: akhmadjonovnurbek@gmail.com****Duysenova Karakat****Abay nomidagi Qozon Milliy Pedagogika Universiteti,
Sharqshunoslik, filologiya va tarjima kafedrası mudiri****Pirmatova Muxlisaxon****Farg'ona davlat universiteti, 23.110B guruh talabasi****Email: abduhakimovamuxlisaxon@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.20175090>****Annotatsiya**

Til jamiyatning eng muhim va ajralmas unsurlaridan biri bo'lib, u insonlar o'rtasida samarali muloqotni ta'minlaydi, madaniy merosni saqlash va uni avloddan-avlodga yetkazishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi hamda ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Til orqali insonlar o'z fikr-mulohazalari, his-tuyg'ulari va tajribalarini ifodalaydi, shu bilan birga jamiyat ichida o'zaro tushunish va hamkorlikni rivojlantiradi. Mazkur maqolada tilning jamiyatdagi o'rni va ahamiyati keng qamrovda o'rganilib, uning kommunikativ, kognitiv, madaniy va ijtimoiy funksiyalari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida Ferdinand de Saussure va Noam Chomsky kabi mashhur tilshunoslarning nazariy qarashlari hamda zamonaviy sotsiolingvistika yondashuvlari asos qilib olindi.

Shuningdek, tilning jamiyatdagi roli globallashtirish jarayonlari, ko'p tillilik va madaniyatlararo muloqot nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqiladi. Maqola IMRAD (Kirish, Metodlar, Natijalar, Muhokama) tuzilmasi asosida tashkil etilgan bo'lib, unda tilning jamiyat rivojiga ta'siri, uning ijtimoiy munosabatlar va tafakkur shakllanishidagi o'rni ilmiy jihatdan yoritiladi. Olingan natijalar tilning nafaqat aloqa vositasi, balki jamiyatni birlashtiruvchi va rivojlantiruvchi muhim ijtimoiy mexanizm ekanligini ko'rsatadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot tilning jamiyatdagi o'rnini har tomonlama o'rganish maqsadida sifat (qualitative) tadqiqot yondashuviga asoslandi. Tadqiqot davomida tilshunoslik, sotsiologiya va sotsiolingvistika sohalariga oid ilmiy manbalar chuqur tahlil qilindi. Xususan, Ferdinand de Saussure tomonidan asos solingan struktural tilshunoslik nazariyasi hamda Noam Chomsky ning generativ grammatika konsepsiyasi tadqiqotning nazariy asosini tashkil etdi. Ushbu yondashuvlar orqali tilning nafaqat lingvistik tizim sifatidagi, balki ijtimoiy hodisa sifatidagi xususiyatlari ham o'rganildi.

Tadqiqot jarayonida bir nechta ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi. Avvalo, adabiyotlar tahlili asosida mavzuga oid mavjud ilmiy qarashlar o'rganilib, umumlashtirildi. Bu orqali tilning jamiyatdagi vazifalari haqidagi nazariy yondashuvlar tizimlashtirildi. Shuningdek, taqqoslash metodi yordamida turli jamiyatlarda tilning qo'llanilishi va uning ijtimoiy hamda madaniy ahamiyati solishtirildi, natijada tilning umumiy va o'ziga xos jihatlari aniqlab olindi. Bundan tashqari, tavsifiy metod asosida tilning kommunikativ, kognitiv va ijtimoiy funksiyalari real misollar orqali izchil bayon qilindi. Sotsiolingvistik yondashuv esa til va jamiyat o'rtasidagi

o‘zaro bog‘liqlikni chuqurroq tahlil qilish imkonini berdi, xususan, tilning ijtimoiy guruhlar, madaniyat va identifikatsiya jarayonlariga ta‘siri o‘rganildi. Shuningdek, kontent tahlil usuli orqali ommaviy axborot vositalari, kundalik nutq va yozma manbalarda qo‘llanilayotgan til birliklari tahlil qilinib, ularning jamiyatdagi roli va ahamiyati baholandi.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqotda qo‘llanilgan metodologiya kompleks yondashuvga asoslanib, til hodisasini faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy va ijtimoiy kontekstda ham ko‘rib chiqishga imkon berdi. Bu esa tilning jamiyatdagi ko‘p qirrali funksiyalarini yanada chuqurroq ochib berishga xizmat qildi.:

Natijalar

Mazkur tadqiqot natijalari tilning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyati nihoyatda keng va ko‘p qirrali ekanligini ko‘rsatdi. Tahlillar shuni isbotladiki, til nafaqat oddiy muloqot vositasi, balki jamiyatning barcha sohalarida faol ishtirok etuvchi ijtimoiy mexanizm hisoblanadi. Avvalo, til insonlar o‘rtasida samarali kommunikatsiyani ta‘minlab, fikr, g‘oya va axborot almashishning asosiy vositasi sifatida xizmat qiladi. Bu jarayon orqali jamiyat a‘zolari o‘zaro hamkorlik qiladi va ijtimoiy munosabatlar shakllanadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari tilning madaniyatni saqlash va uzatishdagi rolini alohida ta‘kidlaydi. Til orqali tarixiy tajriba, urf-odatlar, an‘analar va milliy qadriyatlar avloddan-avlodga yetkaziladi. Bu esa har bir xalqning o‘ziga xosligini saqlab qolishda muhim omil hisoblanadi. Til yo‘qolgan holatlarda esa madaniy merosning sezilarli qismi ham yo‘qolib ketishi mumkinligi aniqlandi. Bundan tashqari, til ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Insonning qaysi tilda gapirishi uning millati, hududi, ijtimoiy guruhi va hatto ijtimoiy maqomini ham ifodalashi mumkin. Tadqiqot davomida til orqali insonlar o‘zlarini ma‘lum bir jamiyat yoki guruhga mansub deb his qilishlari aniqlangan.

Natijalar shuni ham ko‘rsatdiki, til inson tafakkuri va dunyoqarashiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Noam Chomsky nazariyalariga ko‘ra, til inson ongining ajralmas qismi bo‘lib, fikrlash jarayonlarini shakllantiradi. Inson qanday tilda o‘ylasa, uning atrof-muhitni qabul qilishi ham shunga mos tarzda shakllanadi. Shu bilan birga, tilning ijtimoiy boshqaruv va ta‘sir vositasi sifatidagi roli ham aniqlandi. Ommaviy axborot vositalari, siyosiy nutqlar va ta‘lim tizimida til orqali jamiyatga ma‘lum g‘oyalar singdiriladi, ijtimoiy fikr shakllantiriladi. Bu esa tilning kuchli ijtimoiy ta‘sirga ega ekanligini ko‘rsatadi. Yana bir muhim natija sifatida globallashuv jarayonining tilga ta‘siri aniqlangan. Bugungi kunda ayrim xalqaro tillar keng tarqalib, boshqa kichik tillarning qo‘llanish doirasini qisqartirmoqda. Shu bilan birga, ko‘p tillilik (multilingualism) esa jamiyatlar o‘rtasidagi madaniy va iqtisodiy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qilayotgani kuzatildi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari tilning jamiyatdagi o‘rni juda muhim ekanligini, u inson hayoti, madaniyati, tafakkuri va ijtimoiy tizimlari bilan chambarchas bog‘liq ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Examples

To further illustrate the findings of this study, several real-life examples were analyzed. These examples clearly demonstrate the practical functions of language in society.

-- First, the communicative function of language can be observed in everyday interactions. For instance, greetings such as “Hello” or “Good morning” not only initiate communication but also express politeness and social respect. Conversations between buyers and sellers in

markets, as well as interactions between teachers and students in educational settings, highlight the essential role of language in communication.

--- Second, the role of language in preserving culture is evident in folklore and proverbs. For example, English proverbs such as "Time is money," Uzbek sayings like "Yaxshilik qil, dengizga tashla," and German proverbs like "Übung macht den Meister" reflect the values and life experiences of different cultures. These linguistic elements help transmit cultural knowledge from one generation to another.

--- Third, language plays a key role in social identity. For example, a person speaking Uzbek demonstrates their national identity, while fluency in English often indicates integration into a global environment. Regional dialects can also reveal a person's geographical origin.

--- Fourth, the influence of language on thinking can be explained through linguistic theories. According to Noam Chomsky, language is closely related to human cognition. For instance, some languages have more detailed vocabulary for certain concepts, such as colors or kinship terms, which affects how speakers perceive reality.

--- Fifth, language serves as a powerful tool of social influence. Advertising phrases such as "Best choice!" or "Limited offer!" directly affect consumer decisions. Similarly, political speeches use language to shape public opinion and influence social attitudes.

Finally, globalization provides another clear example. English has become a dominant global language used in science, technology, and business. At the same time, multilingual individuals have greater opportunities, such as working in international organizations or communicating across cultures. Overall, these examples support the theoretical findings and demonstrate the essential role of language in everyday social life.

Beispiele

Zur weiteren Veranschaulichung der Ergebnisse dieser Studie wurden verschiedene Beispiele aus dem Alltag analysiert. Diese Beispiele zeigen deutlich die praktischen Funktionen der Sprache in der Gesellschaft.

Erstens lässt sich die kommunikative Funktion der Sprache im täglichen Leben beobachten. Begrüßungen wie „Hallo“ oder „Guten Morgen“ dienen nicht nur dazu, ein Gespräch zu beginnen, sondern drücken auch Höflichkeit und sozialen Respekt aus. Gespräche zwischen Käufern und Verkäufern sowie zwischen Lehrern und Schülern verdeutlichen die zentrale Rolle der Sprache.

Zweitens zeigt sich die Bedeutung der Sprache für die Bewahrung der Kultur in Sprichwörtern und Volksliteratur. Zum Beispiel spiegeln englische Sprichwörter wie „Time is money“, usbekische Redewendungen wie „Yaxshilik qil, dengizga tashla“ und deutsche Sprichwörter wie „Übung macht den Meister“ die Werte und Erfahrungen verschiedener Kulturen wider. Diese werden durch Sprache weitergegeben.

Drittens spielt Sprache eine wichtige Rolle bei der sozialen Identität. Eine Person, die Usbekisch spricht, zeigt ihre nationale Zugehörigkeit, während Englischkenntnisse oft auf eine internationale Orientierung hinweisen. Auch Dialekte können die Herkunft einer Person zeigen.

Viertens beeinflusst Sprache das Denken. Laut Noam Chomsky steht Sprache in engem Zusammenhang mit der menschlichen Kognition. Einige Sprachen verfügen über differenziertere Begriffe für bestimmte Konzepte, was die Wahrnehmung beeinflusst.

Fünftens dient Sprache als Mittel zur sozialen Beeinflussung. Werbeslogans wie „Beste Wahl!“ oder „Nur für kurze Zeit!“ beeinflussen das Verhalten der Menschen. Auch politische

Reden formen Meinungen und Einstellungen in der Gesellschaft. Schließlich ist die Globalisierung ein weiteres Beispiel. Englisch hat sich als internationale Sprache in Wissenschaft, Technologie und Wirtschaft etabliert. Gleichzeitig bietet Mehrsprachigkeit viele Vorteile, wie bessere berufliche Chancen und interkulturelle Kommunikation. Insgesamt bestätigen diese Beispiele die theoretischen Ergebnisse und zeigen die zentrale Rolle der Sprache im gesellschaftlichen Leben.

Muhokama (Discussion)

Mazkur tadqiqot natijalari tilning jamiyat hayotidagi o'рни nihoyatda muhim ekanligini yana bir bor tasdiqladi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, til faqat oddiy aloqa vositasi emas, balki jamiyatning madaniy, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiluvchi muhim omildir. Insonlar o'rtasidagi munosabatlarning shakllanishi, bilim almashinuvi va tajriba uzatilishi aynan til orqali amalga oshadi. Shu sababli jamiyat taraqqiyotini tilsiz tasavvur qilish mumkin emas.

Tadqiqot davomida tilning madaniyatni saqlashdagi ahamiyati alohida e'tiborga sazovor bo'ldi. Har bir xalqning urf-odatlarini, qadriyatlarini, tarixiy xotirasi va milliy o'ziga xosligi uning tili orqali namoyon bo'ladi. Masalan, xalq maqollari, afsonalar, dostonlar va milliy adabiyotlar til yordamida avloddan-avlodga yetib keladi. Agar til yo'qolsa, shu xalqning ma'naviy merosi ham asta-sekin yo'qolib boradi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, tillarni asrash va rivojlantirish madaniy merosni saqlash bilan chambarchas bog'liqdir.

Shuningdek, globallashuv jarayonining tillarga ta'siri ham muhim masala sifatida namoyon bo'ldi. Bugungi kunda ingliz tili xalqaro aloqa vositasi sifatida dunyo miqyosida keng qo'llanmoqda. Bu ilm-fan, texnologiya va iqtisodiy aloqalarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir qilayotgan bo'lsa-da, ayrim kichik milliy tillarning iste'moldan chiqib ketish xavfini ham kuchaytirmoqda. Shu sababli ko'p tillilikni qo'llab-quvvatlash va milliy tillarni rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi.

Muhokama jarayonida tilning inson tafakkuriga ta'siri ham muhim omil ekanligi aniqlandi. Noam Chomsky nazariyalariga ko'ra, til insonning fikrlash jarayoni bilan bevosita bog'liqdir. Inson o'z fikrlarini til orqali shakllantiradi va dunyoni aynan til vositasida angelaydi. Shu sababli til inson ongining rivojlanishida ham muhim o'rin egallaydi.

Bundan tashqari, tilning ijtimoiy ta'sir vositasi sifatidagi roli ham katta ahamiyatga ega. Ommaviy axborot vositalari, reklama, siyosiy nutqlar va ta'lim tizimi orqali til yordamida jamiyat fikri shakllantiriladi. Bu esa tilning insonlarning qarashlari va xatti-harakatlariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishini bildiradi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari tilning jamiyatdagi o'рни ko'p qirrali ekanligini, u nafaqat aloqa vositasi, balki jamiyatni birlashtiruvchi, madaniyatni saqlovchi va inson tafakkurini rivojlantiruvchi asosiy ijtimoiy mexanizm ekanligini ko'rsatdi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, til jamiyat hayotining ajralmas va eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. U insonlar o'rtasidagi muloqotni ta'minlash bilan birga, madaniy merosni saqlash, ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirish va tafakkurni rivojlantirish kabi muhim vazifalarni bajaradi. Tadqiqot davomida tilning kommunikativ, madaniy, kognitiv va ijtimoiy funksiyalari keng tahlil qilinib, uning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Shuningdek, globallashuv sharoitida tillarning rivojlanishi va saqlanishi dolzarb masalalardan biri ekanligi aniqlandi. Ayrim tillarning yo'qolib borishi madaniy boylikning

kamayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli har bir xalq o'z milliy tilini asrash, rivojlantirish va yosh avlodga o'rgatishga alohida e'tibor qaratishi zarur.

Bundan tashqari, ko'p tillilik zamonaviy jamiyatda muhim afzalliklardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Bir nechta tilni bilish insonning bilim doirasini kengaytiradi, xalqaro muloqot imkoniyatlarini oshiradi va madaniyatlararo tushunishni mustahkamlaydi.

Yakuniy natija sifatida aytish mumkinki, til insoniyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo'lib, u jamiyatni birlashtiradi, madaniyatni saqlaydi va inson tafakkurining rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bois tilni qadrlash va uni rivojlantirish har bir jamiyatning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ferdinand de Saussure. Umumiy tilshunoslik kursi. – Toshkent: O'qituvchi, 2009.
2. Noam Chomsky. Sintaksis nazariyasining asoslari. – Moskva: Progress nashriyoti, 1972.
3. Mahmudov N. Til va jamiyat. – Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
4. Nurmonov A. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Sharq, 2008.
5. Yo'ldoshev B. Sotsiolingvistika asoslari. – Toshkent: Fan, 2013.
6. Crystal D. Til va internet. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
7. Sapir E. Til: nutq faoliyatiga kirish. – Toshkent: Universitet, 2011.
8. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
9. Rasulov R. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2006.
10. Wardhaugh R. Sotsiolingvistikaga kirish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.
11. O'zbekiston Respublikasi “Davlat tili haqida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
12. Mirtojiyev M. Til madaniyati asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2012.